

Anna Święcicka

Solidarność międzypokoleniowa: anachronizm czy szansa na nowoczesny wymiar zrównoważonej współodpowiedzialności społecznej?

Streszczenie: Artykuł jest próbą odpowiedzi na pytanie, czy w dobie kryzysów, cyfryzacji i mediatyzacji więzi społecznych wciąż aktualna jest idea solidarności międzypokoleniowej. Autorka prowokacyjnie podaje w wątpliwość przemyślenia dotyczące współodpowiedzialności społecznej za losy kolejnych generacji. Jednocześnie zastanawia się, jakie jest współczesne oblicze rodzinnych relacji interpersonalnych w społeczeństwie; dostrzega w nich zmiany, szanse i zagrożenia. Odkrywa dobre praktyki, w oparciu o które ludzie młodzi mogą promować solidarność międzypokoleniową na szczeblu lokalnym i regionalnym oraz przedstawia swój punkt widzenia w zakresie krzewienia efektywnych rozwiązań na rzecz wykorzystywania potencjału osób starszych.

Słowa kluczowe: solidarność międzypokoleniowa, generacja, integracja społeczna, partycypacja społeczna.

W ostatnich latach uwaga wielu środowisk naukowych skupiona jest wokół szeregu aktualnych dylematów przestrzeni publicznej, w tym wątków społecznych odnoszących się nie tylko do kwestii osób starszych, lecz także do sytuacji ludzi młodych, będących nadzieją i przyszłością narodu. Młode pokolenie rządzi się swoimi prawami.

Ma własne, często rozbieżne interesy i poglądy na otaczającą nas rzeczywistość niż starsze generacje. W większości śmiało, choć niekiedy kontrowersyjnie, je manifestuje, by określić swoje stanowisko, cele i przekonania. Młodzi ludzie są przeświadczeni, że to właśnie w ich rękach spoczywają przyszłe losy państwa, a nawet świata. Wiek sędziwy z kolei jest gwarantem wiedzy i doświadczenia, a empirycznie ukształtowana osobowość wyznacza nierzadko zgoła odmienne priorytety niż te ustanowione przed laty. W tym okresie przeważa polityczna dojrzałość, a także większa świadomość i dystans do zachodzących zmian. Starość i młodość – dwa kontrastujące pod wieloma względami antagonistyczne pojęcia, dwa bieguny, dwie przeciwstawności. Funkcjonują w swej istocie oddzielnie, lecz tak naprawdę nie mogą bez siebie istnieć. I tak jak równik dzieli kulę ziemską na hemisferę północną i południową, tak i życie człowieka można podzielić na okres młodości i starości. Odwołując się do tej skądinąd geograficznej architektury istnienia ludzkiego, można by żywić nadzieję, że na równiku wielu globalnych, złożonych, międzyludzkich oddziaływań ugruntowała się idea, znana już od czasów Arystotelesa, będąca łącznikiem, integrującym zarówno młode, jak i starsze pokolenia. Solidarność międzypokoleniowa, bo o niej tutaj mowa, wypełnia przestrzeń współpracy, dając usilnie do zrozumienia, że bez względu na wiek zbiorowości zobowiązane są wyjść poza swoje prywatne obszary działalności i przebyć tę samą drogę, dokładając wszelkich starań, by wcielić ją w życie.

Punktem wyjścia do zrozumienia istoty analizowanego zjawiska jest konieczność wyjaśnienia samego jej pojęcia, którego znaczenie w ostatnich latach uległo obszernej reorientacji. Słownikowa, jurystyczna wersja terminologiczna *solidarności* wyraża się w „poczuciu współodpowiedzialności indywidualnej i grupowej określonej grupy osób za całość wspólnego zobowiązania”¹. Solidarność w rozumieniu potocznym w tym ujęciu rozumiana jest jako system wzajemnego wsparcia, współdziałania; jest synonimem więzi społecznych (relacji i zależności); centralizuje różne społeczności wokół określonych celów, priorytetów, wartości, autorytetów, norm zachowań itp.

¹ <http://sjp.pwn.pl/>, 28.04.2014.

Inaczej mówiąc, jest konfiguracją opartą na transferze społecznym kształtującym sieć zobowiązań. Pewne obligacje są kulturowo narzucone z góry, z chwilą urodzenia, gdy człowiek staje się np. częścią wspólnoty rodzinnej². W solidarnościowej strukturze zobowiązań główne miejsce przypada właśnie rodzinie. To ona obecnie w procesie gwałtownych zmian demograficznych pełni ogromną rolę w relacjach międzypokoleniowych. Pamiętać należy, że to rodzina jest pierwszą sferą oddziaływania na siebie różnych pokoleń. W swej istocie odwołuje się przede wszystkim do behawioralnych i emocjonalnych wymiarów interakcji, spójności, lojalności i przywiązania, a także do różnorodnych form wsparcia pomiędzy rodzicami i dziećmi, dziadkami i wnukami³. Jedną z najbardziej znanych i powszechnie stosowanych definicji pokolenia jest ta zaproponowana przez węgierskiego socjologa Karla Mannheim'a. Zgodnie z nią osoby urodzone w danej kohorcie wiekowej doświadczają równorzędnych faktów socjopolitycznych, podczas których dorastają i wyróżniają się na tle innych specyficznych grup⁴. Należy przy tym zaznaczyć, że relacje między pokoleniami są pokłosem wzajemnych interakcji pozagrupowymi. W związku z powyższym termin *generacja* odnosić się może zarówno do młodszej kohorty, jak również np. do więzi pomiędzy matką a synem bądź też do różnych określeń typu: pokolenie wyżu demograficznego, wojenne itd.⁵

Dalsza analiza pociągąc za sobą będzie przegląd rzeczywistych zagrożeń tej sfery społecznych oddziaływań. W pierwszej kolejności ową spójnię międzypokoleniową pozwolę sobie ująć w wymiarze pu-

² Z. Woźniak, *Solidarność międzypokoleniowa w starzejącym się świecie – perspektywy i zagrożenia*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2012, nr 3, s. 24.

³ V. Bengtson, P. Oyama, *Intergenerational Solidarity: Strengthen Economic and Social Ties. Expert Group Meeting*, United Nations Headquarters, Department of Economic and Social Affairs – Division for Social Policy and Development, New York 2007, s. 9 i n. http://www.un.org/esa/socdev/unyin/documents/egm_unhq_oct07_bengtson.pdf, 14.05.2014.

⁴ *Intergenerational Relations*, s. 2, <http://what-when-how.com/sociology/intergenerational-relations/>, 28.04.2014.

⁵ V. Bengtson, P. Oyama, *Intergenerational Solidarity...*, s. 3.

blicznym. „Praktykowanie” idei solidarności pomiędzy generacjami i jej silne zakotwiczenie w rodzinie stwarza warunki do jej dalszego rozpowszechniania w perspektywie makrospołecznej. Z drugiej strony – w makrosocjologicznym podejściu do stosunków międzypokoleniowych wyłania się tzw. problem generacyjny stwarzający ryzyko wywołania potencjalnego konfliktu pokoleniowego. Skrajne formacje reprezentują antynomiczne interesy, które rodzą odruchy społecznego sprzeciwu w obrębie kohort, zagrażając tym samym idei solidarności międzypokoleniowej⁶. I tutaj, wydawać by się mogło, że idea solidarności pokoleniowej staje pod znakiem zapytania w przypadku niepewnej w dzisiejszych czasach sytuacji na rynku pracy. Eksploracje w obszarze polityki zatrudnienia dowodzą, iż problem bezrobocia szczególnie dokuczliwie dotyka ludzi młodych. Niektórzy z nich mogą czuć się zatem zagrożeni i trwać w przeświadczeniu, że osoby po 50. po prostu zajmują im etaty i stanowią konkurencję w przypadku równoległego poszukiwania posady. Swoją drogą, starsi pracownicy mogą odczuwać nacisk ze strony młodszych kolegów sugerujących wcześniejsze „odejście” na emeryturę. Czy ten oficjalnie nieistniejący, niemy jak dotąd konflikt może potencjalnie wystąpić na linii zatrudnienia, zagrażając przyszłości stosunków pomiędzy ludźmi starymi a młodymi? Badania odrzucają ten fakt, choć na razie niezbyt przekonująco, wskazując, iż nieco ponad 53% respondentów nie zgadza się z poglądem, jakoby w przypadku dłuższej aktywności zawodowej osób starszych miałyby być mniej pracy dla młodych⁷. Czy w takim razie mówiąc o przedłużeniu wieku emerytalnego, mamy na myśli solidarność międzypokoleniową czy narzuconą przez system wymuszoną formę zobligowania jednostek do dłuższej produktywności zawodowej? W ostatnim czasie problematykę solidarności międzypokoleniowej zdominowały dyskusje nad redystrybucją zasobów materialnych. Koncepcja reformy emerytalnej lub systemu opieki zdrowotnej w Polsce może być postrzegana jako przejaw interwen-

⁶ Tamże, s. 10.

⁷ *Aktywność osób starszych i solidarność międzypokoleniowa. Statystyczny portret Unii Europejskiej 2012*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, s. 53, <http://www.mpips.gov.pl>, 1.05.2014.

cjonizmu państwowego, który szuka neoliberalnych rozwiązań, by nie dopuścić do katastrofy systemu ubezpieczeń społecznych oraz w dalszej perspektywie do zagłady ekonomicznej państwa⁸. W praktyce zazwyczaj pomija się zagadnienia związane z niematerialnym transferem idei. Pojawiają się za to analizy i wnioski dotyczące np. tego, jaki wpływ na współczesny wymiar współodpowiedzialności społecznej mają dawniejsi pięćdziesięciolatkowie przechodzący kilkanaście lat temu na wcześniejszą emeryturę. Niektórzy badacze przekonują w związku z tym, że młodsze pokolenia coraz bardziej będą odczuwać rosnący ciężar emerytur, opieki długoterminowej i wzrastającej liczby osób starszych. Prawie 60% Europejczyków jest świadoma, iż w najbliższych latach rządy nie będą w stanie wypłacać emerytur i zapewniać opieki osobom starszym⁹. Niski przyrost naturalny staje się źródłem niepokoju w przypadku ciągłości i zastępowalności międzypokoleniowej zarówno w wymiarze społecznym, jak i ekonomiczno-gospodarczym. W tym znaczeniu można by ostatecznie odwołać się do art. 84 Konstytucji, w myśl którego każdy obywatel Rzeczypospolitej Polskiej jest zobligowany do ponoszenia ciężarów i świadczeń publicznych, w tym podatków, określonych w ustawie. Niemniej jednak odnieść można wrażenie, że ten rodzaj społecznego zobowiązania nie jest w czystej postaci ideą przekonującą ze względu na podatność falującym zmianom. Jest sztucznym, prawnie wykreowanym substytutem solidarności międzypokoleniowej, który nie do końca jest sprawiedliwy. Finalnie zmierza do jednostronnego rozumienia zasady solidarności między-

⁸ Przykładem ambiwalentnego sposobu rozumienia i „umacniania” tężyzny solidarnościowej społeczeństwa przez organy państwowe jest rządowy program „Solidarność pokoleń” z 2008 r., wspierający aktywność zawodową osób 50+. W istocie jego głównymi założeniami było wybiórcze wspieranie osób zbliżonych do tej właśnie kategorii wiekowej na rynku pracy z pominięciem działań na rzecz konsolidowania pozostałych, młodszych formacji. Na podstawie: *Program Solidarność Pokoleń. Działania dla zwiększenia aktywności zawodowej osób w wieku 50+*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, <http://www.analizy.mpips.gov.pl/index.php/program-50.html>, 7.07.2014.

⁹ *Aktywność osób starszych i solidarność międzypokoleniowa. Statystyczny...*, s. 91.

pokoleniowej, a to z kolei nie jest już zgodne z Konstytucją, która mówi, że wszyscy są równi¹⁰.

W wymiarze prywatnym natomiast zasada międzypokoleniowej współodpowiedzialności utożsamiana jest z życiem rodzinnym. Zgodnie z podejściem teoretycznym solidarność międzypokoleniowa odnosi się do sfery emocjonalnej spójności, wzajemnych kontaktów, odległości geograficznej pomiędzy poszczególnymi członkami zbiorowości, nawyków wspierających, zobowiązań wewnątrzrodzinnych oraz zgodności wewnątrzrodzinnej¹¹. W dobie cywilizacyjnego postępu, wszechogarniających kryzysów, mediatyzacji więzi społecznych¹² oraz pod wpływem szybkiego tempa życia człowieka stopniowo uwidaczniają się zmiany w tradycyjnej strukturze rodzinnej, często na rzecz rodzin rozbitych lub tzw. patchworkowych¹³. W tym znaczeniu przede wszystkim chodzi o wzrost złożoności relacji międzypokoleniowych. Przykładowo, wysoki wskaźnik rozwodów we współczesnym społeczeństwie podnosi prawdopodobieństwo, że dorosłe dzieci będą wracać ze swoimi małymi dziećmi do domów rodziców. Poza tym bezprecedensowy udział kobiet w rynku pracy i nieustanna potrzeba ich samorealizacji w kwestii podwyższania

¹⁰ Art. 32 ust. 1, art. 84 *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* (Dz. U. 1997, nr 78, poz. 483).

¹¹ R. Katz, A. Lowenstein, *Theoretical perspectives on intergenerational solidarity, conflict and ambivalence*, [w:] *Ageing and intergenerational relations. Family reciprocity from a global perspective*, red. M. Izushara, Bristol 2010, s. 29 i n.

¹² Przez pojęcie *mediatyzacji* więzi społecznych rozumiem proces pośredniczenia mediów w ogół stosunków społecznych (szczególnie jeśli chodzi o wzajemne kontakty wewnątrz struktury rodzinnej), ale także instytucji i środków kontroli społecznej. Media jako podmiot pośredniczący w wymianie informacji mają wpływ na koncentrowanie się członków danej zbiorowości wokół pewnych wartości czy kryteriów, sprzyjając integracji bądź dezintegracji społecznej. Termin ten sformułowany został z myślą o świecie mass mediów jako środków kształtujących układ wewnątrzrodzinnego przekazu. Stają się one źródłem aksjologicznych dylematów związanych z ustalaniem indywidualnych priorytetów, zacieśnianiem lub rozluźnianiem międzyludzkich form komunikowania społecznego.

¹³ Jest to określenie typu rodziny, w której zgodnie żyją byli małżonkowie, ich obecni partnerzy i dzieci z tych związków, http://pl.wiktionary.org/wiki/rodzina_patchworkowa, 29.04.2014.

swoich kompetencji naukowych i kwalifikacji zawodowych w dużej mierze także wpływać może na stosunki międzypokoleniowe¹⁴. Dotychczasowy model wielopokoleniowy zostaje jednak coraz częściej zastąpiony nuklearną formą struktury rodzinnej o zróżnicowanych potrzebach utrzymywania więzi emocjonalno-społecznych. Nastąpiła znaczna instytucjonalizacja funkcji rodowej, szczególnie w zakresie usług opiekuńczo-pielęgnacyjnych. W przypadku braku krewnych pomoc dla starszego pokolenia spada na instytucje społeczne, takie jak: ośrodki pomocy, szpitale, sanatoria, domy starości czy personel medyczny¹⁵. Obecnie jesteśmy świadkami daleko idących przemian wzorów relacji międzypokoleniowych w świetle rozpoznawalnych zjawisk obyczajowych. Zgodnie z koncepcją klasyfikacji kulturowych Margaret Mead pokolenia zmagają się z coraz poważniejszymi dylematami w kontekście wzajemnych relacji. Odwołując się do tej kategoryzacji, można odnieść wrażenie, że polskie społeczeństwo powoli poddawać się będzie wzorcom kultury prefiguratywnej. Mimo względnie trwałego usytuowania seniorów w kręgach kultury kofiguratywnej znacznie trudniej jest im przystosować się do nowoczesnych zmian technologicznych aniżeli ludziom młodym. W nowym wariantcie kulturowym to dzieci stają się mentorami swoich rodziców i dziadków w nowej, niezrozumiałej dla nich rzeczywistości¹⁶. Już teraz na seniorach odciska się piętno współczesności. W epoce przeważającego cyfrowego analfabetyzmu emeryci mogą odczuwać zagrożenie i marginalizację w związku z wysokim zaangażowaniem

¹⁴ *Intergenerational Relations...*, s. 2–3.

¹⁵ M. Karczewski, *Opieka nad osobami w starszym wieku w rodzinie*, [w:] *Zdrowie rodziny*, red. K. Brożkowska, A. Sito, Warszawa 1983, s. 242 i n.

¹⁶ W literaturze przedmiotu najczęściej wymienia się w tym kontekście wzmożony popyt seniorów na zaspokajanie potrzeb edukacyjnych i informacyjno-komunikacyjnych. Ocenia się, iż nawet do 70% Europejczyków w wieku 65 i więcej lat deklaruje potrzebę korzystania z telefonu komórkowego, komputera czy z dostępu do internetu. Zob. Z. Woźniak, *Solidarność międzypokoleniowa w starzejącym się...*, s. 27–28 oraz Eurostat, *Measuring material deprivation in the EU. Indicators for the whole population and child-specific indicators*, European Union 2012, s. 35, <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3888793/5853037/KS-RA-12-018-EN.PDF>, 29.04.2014.

młodych ludzi w nowoczesne technologie. Oznaczać to może wzrastanie poczucia izolacji i egzystowanie w dwóch, zupełnie zdywersyfikowanych światach¹⁷.

Transformacja demograficzna niezaprzeczalnie wpływa na dynamikę relacji międzypokoleniowych. Coraz więcej krewnych w swych strukturach skupia starszyznę, a niski stopień dzietności powoduje, że częściej niż zwykle spotykamy się z heterogenicznym obrazem rodziny. Taki kierunek konfiguracji sprzyja i sprzyjać niestety będzie osłabianiu więzów krwi i problemom z tożsamością rodzinną. Czy w obliczu tak dokonujących się przemian idea solidarności międzypokoleniowej w najbliższym otoczeniu człowieka jest osłabiona? Czy w tych okolicznościach odpowiedzialność za przyszłe stosunki międzygeneracjami w większości spoczywa na ludziach młodych? Czy oni sami dostrzegają sens i potrzebę utrzymywania więzi międzypokoleniowych? I wreszcie – jaką rolę w tej sytuacji odgrywa państwo?

Zaznaczająca się dysproporcja strukturalna ludności na rzecz srebrnych populacji sprawia, że następuje wzrost konkurencji międzypokoleniowej. Ściślej mówiąc, pojawiają się dylematy w ustalaniu priorytetów rodzinnych. Większe zaangażowanie czasowe i finansowe w opiece nad starszymi, schorowanymi członkami rodziny prowadzi do zaniedbywania własnych potrzeb wskutek przyrostu zadań opiekuńczo-pielęgnacyjnych z nimi związanych¹⁸. Wszystko to wystawia na poważną próbę solidarność międzypokoleniową. Jednak ostatecznie nie można przyjmować pesymistycznego scenariusza z góry zakładającego rozszczepienie społecznych interakcji i zależności oraz konflikt pokoleń.

Wprawdzie na pierwszy rzut oka można odnieść wrażenie, że młodzi ludzie w większości wyparli ze świadomości zasadę solidarności międzypokoleniowej i są pozbawieni jej moralnej użyteczności, to jednak głębsza analiza materiału badawczego pozwala odrzucić to sformułowanie. Badania wskazują, iż układy więzi rodzinnych

¹⁷ M. Mead, *Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego*, Warszawa 2000, s. 110–111.

¹⁸ Z. Woźniak, *Solidarność międzypokoleniowa w starzejącym się...*, s. 23.

w Polsce w zasadzie się nie zmieniają. Pozwalają umocnić się w przekonaniu o prorodzinnym nastawieniu naszych rodaków oraz pielęgnowaniu przez nich więzi rodzinnych. Co ciekawe, wskaźnik ten nieznacznie, ale systematycznie wzrasta. Więzi, które łączą Polaków z ich bliskimi krewnymi, są silne i trwałe¹⁹. Rodziny w zdecydowanej większości nadal pozostają sobie bliskie zarówno terytorialnie, jak i duchowo²⁰. Poza tym o skali solidarności w kraju świadczy fakt, iż co trzeci dorosły Polak oferuje różne formy wsparcia osobom starszym (psychologicznego, materialnego, związanego z prowadzeniem czynności dnia codziennego), na ogół w obszarze ogniska domowego²¹. Znacznie mniejszy, choć znaczący, wymiar ma wsparcie ze strony sąsiadów oraz znajomych i przyjaciół, marginalny zaś udział w pomocy mają profesjonaliści i wolontariusze²². W mojej ocenie może to świadczyć z jednej strony o sile tradycji solidarności rodzinnej w naszym kraju, z drugiej zaś wskazuje na niedostatek społecznego poczucia współodpowiedzialności zbiorowej za los ludzi starszych. Również międzynarodowe obserwacje gerontologiczne nieraz falsyfikowały mit o obumieraniu więzi międzypokoleniowych, pozbawianiu opieki i opuszczaniu niesamodzielnych seniorów. Pomimo znacznych odległości geograficznych dzieci, nawet te żyjące poza granicami kraju, utrzymują bliskie więzi. Okazuje się, że Europejczycy na nowo odkrywają potencjał rodziny i jej zasoby solidarnościowe²³.

W tym kontekście przede wszystkim należy sobie w pierwszej kolejności uświadomić, że to nie tylko ludzie młodzi, ale i starsi są odpowiedzialni za całość wspólnego zobowiązania rodzinnego

¹⁹ A. Mickiewicz, *Więź społeczna jako szczególna kategoria polityki społecznej*, Warszawa 1991, s. 200.

²⁰ *Więzi rodzinne*, CBOS, Warszawa 2013, BS/107/2013, s. 9, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2013/K_107_13.PDF, 1.05.2014.

²¹ *Spółeczna solidarność z osobami w starszym wieku*, CBOS, Warszawa 2012, BS/83/2012, s. 5, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2012/K_083_12.PDF, 3.07.2014.

²² *Co zawdzięczamy swoim babciom i dziadkom*, CBOS, Warszawa 2001, BS/8/2001, s. 8, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2001/K_008_01.PDF, 19.05.2014.

²³ Z. Woźniak, *Solidarność międzypokoleniowa w starzejącym się...*, s. 35.

i społecznego. Życie ludzkie, zarówno w odniesieniu do sfery zawodowej, ekonomicznej, jak i społecznej opiera się na obustronnej wymianie. Także i w tym kontekście rozumieć należy koncepcję międzypokoleniowej solidarności jako normatywną podbudowę na rzecz społecznego feedbacku²⁴. Należy jak najpełniej wykorzystać wiedzę, bogactwo doznań, zgromadzone przez lata umiejętności seniorów oraz potrzebę wypracowywania właściwych społecznie wzorców młodych ludzi. Wspaniale można to połączyć i uzyskać krzepiący, interdyscyplinarny eliksir międzypokoleniowy. Sęk w tym, w jaki sposób skutecznie promować ideę solidarności międzypokoleniowej z korzyścią dla każdej z zainteresowanych stron. Konieczna w tym zakresie jest efektywna współpraca zmniejszająca bądź niwelująca ewolucyjnie już wykształcone bariery. Niewątpliwie należy przy tym dążyć do inicjowania naturalnych możliwości spotkań solidarnościowych i wymiany doświadczeń. I chociaż w systemie społecznym to średnie pokolenie rozporządza większym kapitałem społecznym²⁵, to jednak młodzież dysponuje specyficznym potencjałem innowacyjności i chętnie partycypuje na rzecz lokalnych inicjatyw wspierających i upowszechniających zasadę międzygeneracyjnej solidarności²⁶.

Gdzie szukać wspólnej płaszczyzny międzypokoleniowego porozumienia? Pomostem prowadzącym do nawiązania dialogu pomiędzy

²⁴ Pojęcie nawiązuje do terminu funkcjonującego m.in. w naukach medycznych. W interpretacji klinicznej bio-feedback rozumiany jest jako biologiczne sprzężenie zwrotne pozwalające na uzyskanie przez pacjenta informacji zwrotnej o zmianach jego stanu fizjologicznego dzięki wykorzystaniu nowoczesnej aparatury. Metoda pozwala na świadomą kontrolę wielu procesów i zachowań człowieka. Tu: mowa o sprzężeniu zwrotnym jako wzajemnej wymianie społecznych zobowiązań; w kontekście indywidualnej i międzyludzkiej transmisji myśli, doświadczeń oraz systemów obopólnego wsparcia między pokoleniami; rozpatrywany w kategorii złożonej architektury relacji oddziaływania skutku zjawiska na jego przyczynę.

²⁵ Przez pojęcie *kapitału społecznego* należy rozumieć zbiór takich cech zbiorowości społecznej, jak m.in.: zaufanie, normy wzajemności i sieci obywatelskiego zaangażowania. Są to różnego rodzaju zasoby sprzyjające spontanicznemu, międzygrupowemu działaniu, dzięki któremu możliwe jest wspólne wytyczanie celów i realizowanie ustalonych działań. Zob. R.D. Putnam, *Demokracja w działaniu*, Kraków 2005, s. 258 oraz B. Rysz-Kowalczyk, *Leksykon polityki społecznej*, Warszawa 2001, s. 64.

²⁶ H.M. Griese, *Socjologiczne teorie młodzieży*, Kraków 1996, s. 93.

najmłodszymi i najstarszymi generacjami mogą być różne obszary życia społecznego, m.in.: kultura, sztuka, sport czy edukacja. Za przykłady takich pozytywnych praktyk można by podać szereg instrumentów, w oparciu o które młodzi mają możliwość propagowania integrujących inicjatyw wobec starszych pokoleń związanych z wszelkiego rodzaju poradnictwem, punktami konsultacyjnymi, warsztatami, szkoleniami, ustawicznym kształceniem czy wolontariatem²⁷. Wspólne czytanie bajek dzieciom²⁸, „żywe” lekcje historii, malowanie graffiti, nauka języków obcych w Uniwersytetach Trzeciego Wieku także w tej chwili nie należy do rzadkości²⁹. Jedną z form działania, które stymulują rozwój społeczeństwa lokalnego i przyczyniają się do zneutralizowania rozbieżności międzypokoleniowych, jest również projekt Latarnicy Polski Cyfrowej na rzecz włączenia dorosłych w cyfrowy świat i podniesienia ich kompetencji technologiczno-teleinformatycznych³⁰. Doskonałym pretekstem rozpowszechniającym ideę solidarności międzypokoleniowej są organizowane cyklicznie od 2008 r. wydarzenia o zabarwieniu regionalnym znane pod hasłem *senioralia*³¹. Stają się one znakomitą okazją do wypracowania i utrwalenia europejskich standardów intergeneracyjnej spójności bezterminowo podporządkowanej koncepcji społeczeństwa obywatelskiego³².

²⁷ *Rządowy Program na rzecz Aktywności Osób Starszych na lata 2014–2020* (załącznik do uchwały nr 237 Rady Ministrów z dnia 23 grudnia 2013 r.), s. 23.

²⁸ *Europejski Rok Aktywności Osób Starszych i Solidarności Międzypokoleniowej 2012 w Polsce. Raport ewaluacyjny*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2013, s. 16, <http://www.mpips.gov.pl/seniorzyaktywne-starzenie/europejski-rok-aktywnosci-osob-starszych-i-solidarnosci-miedzypokoleniowej-2012/raport-ewaluacyjny/>, 3.07.2014.

²⁹ *Aktywny senior*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2012, s. 7–12, http://analizy.mpips.gov.pl/images/stories/publ_i_raporty/ER2012/Newsweek_calosc.pdf, 3.07.2014.

³⁰ *Polska Cyfrowa Równych Szans*, <https://latarnicy.pl/o-idei/>, 2.07.2014.

³¹ <http://www.senioralia.pl/>, 3.07.2014.

³² Ścisłej mówiąc, promowanie tego typu przedsięwzięcia mogłoby stać się przyczynkiem do ekspansji postaw prosenioralnych i prosolidarnościowych nie tylko na poziomie lokalnym, ale także w perspektywie krajowej i ponadnarodowej. Słuszność afirmowania tego rodzaju „samoorganizujących się” inicjatyw należy

I choć doskonale potrafi ona funkcjonować niezależnie od instytucji państwowych, to należy mieć na uwadze istnienie towarzyszących organów publicznych równolegle reprezentujących swoje zamierzenia w tym obszarze. I tutaj, zgodnie z wysuwanymi postulatami, Komisja Europejska ogłosiła stosownie do decyzji Parlamentu Europejskiego Rok 2012 Europejskim Rokiem Aktywności Osób Starszych i Solidarności Międzypokoleniowej. Jego celem było zwrócenie uwagi opinii publicznej na wkład, jaki osoby starsze wnoszą do społeczeństwa. Była to również okazja, by zachęcić polityków i inne zainteresowane strony do podejmowania konkretnych działań z myślą o tworzeniu warunków sprzyjających aktywności osób starszych i wzmacnianiu solidarności międzypokoleniowej³³. Warto w tym miejscu dokonać szerszej próby odpowiedzi na docelowe pytanie zamykające treść niniejszej konstatacji: czy i w jaki sposób państwo wspiera utrzymywanie solidarności pomiędzy pokoleniami? Wzrost zainteresowania powyższą problematyką na poziomie rządowym nastąpił w Polsce stosunkowo niedawno, tj. od 2008 r. Z inicjatywy Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, na podstawie licznych konsultacji powstał Rządowy projekt na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych realizowany w latach 2012–2013, a następnie jego rozbudowana kontynuacja przygotowana na lata 2014–2020. Z programu będą mogły skorzystać m.in. organizacje pozarządowe, osoby prawne, spółdzielnie socjalne, stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego. Strategia przewiduje 40 mln dotacji rocznie na dofinansowanie szeregu działań m.in. związanych z efektywnym wykorzystaniem potencjału populacji osób starszych w relacjach z młodszymi pokoleniami w oparciu o II priorytet długookresowej perspektywy programowej (tj. serie inicjatyw integrujących środowiska lokalne, o których była mowa już wcześniej)³⁴. Czy w ten sposób

dopatrywać w dążeniu do progresywnego podnoszenia świadomości członków określonej wspólnoty w kontekście zaspokajania potrzeb zbiorowości i pobudzać zainteresowanie sprawami społeczeństwa, wyostrzając poczucie odpowiedzialności za jego dobro.

³³ *Europejski Rok Aktywności Osób Starszych i Solidarności Międzypokoleniowej...*, s. 5–7.

³⁴ *Rządowy Program na rzecz Aktywności Osób Starszych...*, s. 24.

przemysłane narodowe inwestycje na rzecz pomnażania kapitału społecznego przyniosą oczekiwane rezultaty? Na odczuwalne efekty będziemy musieli jeszcze poczekać.

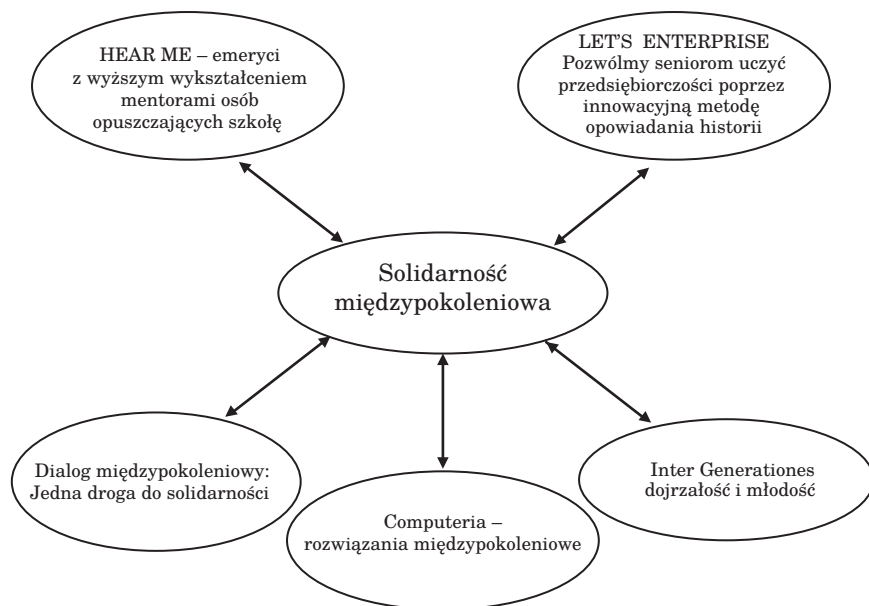
Podążając tym tropem, wzrok należy skierować w stronę gruntu europejskiego. Promowanie solidarnościowych sieci międzypokoleniowego potencjału w traktacie lizbońskim jest *explicite* wymienione jako myśl przewodnia funkcjonowania Unii Europejskiej³⁵. W praktyce służy za międzygeneracyjną podwalinę w procesie wymiany wiedzy, umiejętności i doświadczeń, paralelnie rzutując na jakość relacji międzyludzkich i wzajemne zrozumienie. Europejski Program „Uczenie się przez całe życie” stanowi swoistą ku temu sposobność. Spośród najbardziej dostosowanych instrumentów finansowych będących szerokim wachlarzem możliwości warto przywołać w tym miejscu Grundtwig, Program Wolontariatu Osób Starszych czy Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego³⁶. Na rycinie 1 schematycznie ujęte zostały tylko niektóre europejskie inicjatywy na stałe wpisujące się w kalendarz międzypokoleniowych interakcji.

Wymienione powyżej międzynarodowe propozycje, choć figurujące pod reprezentatywną garścią pomysłów zainicjowanych przez ludzi i dla ludzi, z pewnością nie wyczerpują wszystkich szans konceptualnego urzeczywistnienia idei solidarności międzypokoleniowej. Najważniejsze jest to, by prócz pełnej świadomości nadchodzących zmian, dokonać skutecznej reorientacji myślenia związanego z ustalaniem nowych priorytetów politycznych i programów społecznych. Z tego też powodu należy mieć poczucie, że bez dalszych rozwiązań instytucjonalnych i politycznych przeobrażenia demograficzne mogą zagrażać solidarności międzypokoleniowej³⁷. Generatorem wszelkich

³⁵ Art. 3 pkt. 3 Traktatu o Unii Europejskiej, Dz. Urz. UE, C 326/13, 26.10.2012, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2012:326:FULL&from=PL>, 7.07.2014.

³⁶ *Jak promować aktywność osób starszych w Europie? Wsparcie UE dla podmiotów lokalnych i regionalnych*, na zlecenie: Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2011, s. 35–36 oraz s. 41, http://analizy.mpips.gov.pl/images/stories/publ_i_raporty/ER2012/mat_promo/Jak_promowac_PL.pdf, 7.07.2014.

³⁷ *Aktywność osób starszych i solidarność międzypokoleniowa. Statystyczny...*, s. 53.

Rycina 1. Schemat wybranych projektów, w oparciu o które ludzie młodzi mogą promować solidarność międzypokoleniową na szczeblu lokalnym i regionalnym

Źródło: <http://www.viauc.com/projects/hear-me/Pages/hear-me.aspx>; <http://www.letsenterprise.eu/>; <http://www.youthforeurope.eu/index.php?page=searchdetails&pid=1083>, <http://www.mycomputeria.eu>; <http://www.intergenerations.eu>, 7.07.2014.

przekształceń i kołem napędowym współczesnych wyzwań cywilizacyjnych jest zatem *homo sapiens*, winny postrzegać świat nie tylko w kategoriach tu i teraz, ale przede wszystkim w kategoriach odpowiedzialnego dochodzenia do przyszłości jako międzyludzkiej płaszczyzny ewolucyjnego dziedzictwa obyczajowo-społecznego przekazywanego następnym pokoleniom po to, by służyć owocnemu kształtowaniu kultury współzycia obywatelskiego.

Mając na względzie innowacyjne myślenie o parytecie międzypokoleniowym, konieczne jest stworzenie nowej jakości współodpowiedzialności publicznej na poziomie mikro- i makrospołecznym jako zrównoważonej koncepcji, uwzględniającej zaspokajanie potrzeb obecnych pokoleń bez umniejszania szans kolejnych generacji na

ich zaspokojenie. Staje się ona synonimem jednej z najważniejszych zasad kształtujących sferę publicznych interakcji oraz indykatorem postępu społecznego. Awangardowa, kompatybilna reinterpretacja pojęciowa solidarności międzypokoleniowej wymaga przede wszystkim skrócenia technologicznego dystansu pomiędzy pokoleniami. Wykształcenie niezawodnych mechanizmów i kreatywnych narzędzi usprawniających ich realizację wiąże się z przełamywaniem barier społecznych i rozwojowych. Eliminowanie fałszywych stereotypów dotyczących wieku sędziwego powinno odbywać się poprzez właściwą edukację młodzieży w celu zaakceptowania nieodgadnionego jak dotąd płynnego wymiaru starości.

Bibliografia

- Aktywność osób starszych i solidarność międzypokoleniowa. Statystyczny portret Unii Europejskiej 2012*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, <http://www.mpips.gov.pl>, 1.05.2014.
- Aktywny senior*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2012, http://analizy.mpips.gov.pl/images/stories/publ_i_raporty/ER2012/Newsweek_calosc.pdf, 3.07.2014.
- Art. 32 ust. 1, art. 84 *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Dz. U. 1997, nr 78, poz. 483.
- Art. 3 pkt. 3 Traktatu o Unii Europejskiej, Dz. Urz. UE, C 326/13, 26.10.2012, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2012:326:FULL&from=PL>, 7.07.2014.
- Bengston V., Oyama P., *Intergenerational Solidarity: Strengthen Economic and Social Ties. Expert Group Meeting*, United Nations Headquarters, Department of Economic and Social Affairs – Division for Social Policy and Development, New York 2007.
- Co zawdzięczamy swoim babciom i dziadkom*, CBOS, Warszawa 2001, BS/8/2001, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2001/K_008_01.PDF, 19.05.2014.
- Europejski Rok Aktywności Osób Starszych i Solidarności Międzypokoleniowej 2012 w Polsce. Raport ewaluacyjny*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2013, <http://www.mpips.gov.pl/seniorzyaktywne-starzenie/europejski-rok-aktywnosci-osob-starszych-i-solidarnosci-miedzypokoleniowej-2012/raport-ewaluacyjny/>, 3.07.2014.

- Eurostat, *Measuring material deprivation in the EU. Indicators for the whole population and child-specific indicators*, European Union 2012, <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3888793/5853037/KS-RA-12-018-EN.PDF>, 29.04.2014.
- Griese H.M., *Socjologiczne teorie młodzieży*, Kraków 1996.
<http://sjp.pwn.pl/>, 28.04.2014.
- http://pl.wiktionary.org/wiki/rodzina_patchworkowa, 29.04.2014.
- <http://www.intergenerationes.eu>, 7.07.2014.
- <http://www.letsenterprise.eu/>, 7.07.2014.
- <http://www.mycomputeria.eu>, 7.07.2014.
- <http://www.senioralia.pl/>, 3.07.2014.
- <http://www.viauc.com/projects/hearme/Pages/hearme.aspx>, 7.07.2014.
- <http://www.youthforeurope.eu/index.php?page=searchdetails&pid=1083>, 7.07.2014.
- Intergenerational Relations*, <http://what-when-how.com/sociology/intergenerational-relations/>, 28.04.2014.
- Jak promować aktywność osób starszych w Europie? Wsparcie UE dla podmiotów lokalnych i regionalnych*, AGE Platform Europe 2011, http://analizy.mpips.gov.pl/images/stories/publ_i_raporty/ER2012/mat_promo/Jak_promowac_PL.pdf, 7.07.2014.
- Karczewski M., *Opieka nad osobami w starszym wieku w rodzinie*, [w:] *Zdrowie rodziny*, red. K. Brożkowska, A. Sito A., Warszawa 1983.
- Katz R., Lowenstein A., *Theoretical perspectives on intergenerational solidarity, conflict and ambivalence*, [w:] *Ageing and intergenerational relations. Family reciprocity from a global perspective*, red. M. Izushara, Bristol 2010.
- Mead M., *Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego*, Warszawa 2000.
- Mickiewicz A., *Więź społeczna jako szczególna kategoria polityki społecznej*, Warszawa 1991.
- Polska Cyfrowa Równych Szans*, <https://latarnicy.pl/o-idei/>, 2.07.2014.
- Putnam R.D., *Demokracja w działaniu*, Kraków 2005.
- Program Solidarność Pokoleń. Działania dla zwiększenia aktywności zawodowej osób w wieku 50 +*, <http://www.analizy.mpips.gov.pl/index.php/program-50.html>, 7.07.2014.
- Rysz-Kowalczyk B., *Leksykon polityki społecznej*, Warszawa 2001.
- Rządowy Program na rzecz Aktywności Osób Starszych na lata 2014–2020* (załącznik do uchwały nr 237 Rady Ministrów z dnia 23 grudnia 2013 r.).
- Spółeczna solidarność z osobami w starszym wieku*, CBOS, Warszawa 2012, BS/83/2012, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2012/K_083_12.PDF, 3.07.2014.
- Więzi rodzinne*, CBOS, Warszawa 2013, BS/107/2013, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2013/K_107_13.PDF, 1.05.2014.
- Woźniak Z., *Solidarność międzypokoleniowa w starzejącym się świecie – perspektywy i zagrożenia*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2012.

Intergenerational solidarity: anachronism or a chance for modern dimension of sustainable social responsibility?

Summary: This work is an attempt to answer the question whether in times of crises, digitalisation and the mediatization of social bonds the idea of intergenerational solidarity is still valid. The authoress provocatively questions the thoughts on social responsibility for the fate of the next generation. At the same time she wonders what the modern face of family interpersonal relationships in society is; sees a change, opportunities and threats. Reveals the best practices, based on which young people can promote intergenerational solidarity at local and regional levels and presents her point of view in terms of promoting effective solutions to exploit the potential of older people.

Keywords: intergenerational solidarity, generation, social inclusion, social participation.